

O. PIOTR MRÓZ OFM
FRANCISZEK MRÓZ
ŁUKASZ MRÓZ

Renesans Drogi św. Jakuba w Europie na przykładzie wybranych państw: Czech, Niemiec, Polski i Włoch

1. Wstęp

*„Codziennie rano ruszamy w drogę,
codziennie rano idziemy dalej,
trasa nas wzywa dzień po dniu,
to głos z Composteli.
Naprzód! Dalej! Boże wspieraj nas!
Droga ziemska i droga wiary,
tysiącletnia droga Europy,
Mleczna droga Karola Wielkiego,
to droga dla wszystkich „Jakubów”.
Naprzód! Dalej! Boże wspieraj nas!
A tam, na krańcu kontynentu
czcigodny Jakub na nas czeka
jego uśmiech od wieków
unieruchamia słońce,
które umiera na Finisterre.
Naprzód! Dalej! Boże wspieraj nas!*

słowa J. C. Bénazet (tł. Ryszard Kaczmarczyk)

Przytoczone powyżej słowa „Pieśni pielgrzymów do Composteli” rozbrzmiewają każdego dnia na ustach pątników, którzy wybrali się na *Camino de Santiago* – do grobu św. Jakuba Starszego (Więszszego) Apostoła w Santiago de Compostela. *Ultreia!* – naprzód, dalej! – prastare pozdro-

wienie pielgrzymów, zawarte w pieśni – jest zachętą do dalszej wędrówki dla tysięcy osób, którzy pielgrzymują Droga św. Jakuba – jednym z najważniejszych, chrześcijańskich szlaków pielgrzymkowych i pierwszym Europejskim Szlakiem Kulturowym.

Droga św. Jakuba to szlak pod każdym względem wyjątkowy, określany mianem najpiękniejszej drogi świata – drogi, na której, jak pisał Johan Wolfgang von Goethe narodziła się świadomość Europy¹. W ostatnim dwudziestoleciu ruch pielgrzymkowy na Jakubowym szlaku rozwija się bardzo dynamicznie. Szacuje się, że w ostatnich latach, sanktuarium św. Jakuba w Santiago de Compostela odwiedza w ciągu roku ponad 6 mln osób. Według danych Biura Pielgrzymkowego Arcybiskupstwa Santiago de Compostela (Oficina del Peregrino de Santiago de Compostela, w 2010 r. (Świętym Roku Jakubowym) aż 272 135 osób otrzymało „Compostelkę” – tj. dokument potwierdzający odbycie pielgrzymki do grobu św. Jakuba – przejścia pieszo ostatnich 100 km lub przejechania na rowerze bądź konno ostatnich 200 km *Camino de Santiago*². Była to rekordowa liczba pielgrzymów nawiedzających grób św. Jakuba w historii nowożytnej.

Osoby badające fenomen *Camino de Santiago* zgodnie podkreślają, że nowy etap w historii pielgrzymowania do grobu św. Jakuba Starszego Apostoła nastąpił po pierwszej pielgrzymce bł. Jana Pawła II w Santiago de Compostela (9 listopada 1982 r.)³. Wygłoszony przez Papieża w trakcie tej wizyty tzw. „Akt Europejski” był zaproszeniem do ożywienia chrześcijańskiej tradycji pielgrzymowania do Santiago.

¹ Por. Jackowski A., Sołjan I., *Pielgrzymki do Santiago de Compostela w czasie i przestrzeni*, [w:] Jackowski A., Mróz F., Hodorowicz I. (red.), *Drogi św. Jakuba w Polsce. Stan badań i organizacja*, IGiGP UJ, PPWSZ w Nowym Targu, Bractwo św. Jakuba Starszego Apostoła Oddział Małopolski w Więclawicach Starych, Kraków 2008, s. 15-16; Roszak P., *Homo peregrinus. Kim jest prawdziwy pielgrzym?*, [w:] Roszak P. (red.), *Camino de Santiago – nie tylko droga. Historia i współczesność Szlaku św. Jakuba*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2012, s. 23.

² www.peregrinossantiago.es/esp/wp-content/uploads/informes/peregrinaciones2010.pdf [pозyskano 2.05.2012 r.].

³ Jackowski A., Sołjan I. (red.), *Szlaki pielgrzymkowe Europy. Leksykon*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2000, s. 19; H. J. Muszyński, *Przedmowa*, [w:] A. M. Wyrwa (red.), *Camino de Santiago. Szkice historyczne do peregrynacji i dziejów kultu św. Jakuba Apostoła Większego*, Lednica 2010, s. 8; A.M. Wyrwa, *Święty Jakub Apostoł. Malakologiczne i historyczne ślady peregrynacji z ziem polskich do Santiago de Compostela*, Lednica – Poznań 2009; F. Mróz, Ł. Mróz, *Sukcesy i wyzwania związane z rozwojem kultu i Drogi św. Jakuba w Polsce*, [w:] Jackowski A., Mróz F., Hodorowicz I. (red.), *Wpływ Świętego Roku Jakubowego na rozwój kultu i Drogi św. Jakuba*, Wydawnictwo „Czuwajmy”, Kraków 2011, s. 118.

Prezentowane opracowanie jest próbą podsumowania działań związanych z powstaniem i rozwojem odcinków Drogi św. Jakuba na terenie Polski, Czech, Niemiec i Włoch w ostatnim trzydziestoleciu. Autorzy opracowania na podstawie badań terenowych oraz wywiadów z zagranicznymi stowarzyszeniami opiekującymi się szlakami jakubowymi podjęli także próbę przedstawienia najważniejszych odcinków *Camino de Santiago* ww. państwach. Do prezentacji celowo wybrano Niemcy i Włochy, a więc kraje w których proces odtwarzania i oznakowania szlaków jakubowych rozpoczął się już na początku lat 90. XX w., a także Polskę i Czechy – czyli państwa, gdzie dopiero od 2005 r. rozpoczęto prace nad wytyczeniem i oznakowaniem pierwszych odcinków *Camino de Santiago*. Warto również podkreślić, że Niemcy i Włosi stanowią po Hiszpanach najliczniejszą grupę osób pielgrzymujących do grobu św. Jakuba w Santiago de Compostela. W 2011 r., 16 596 Niemców (9,05% ogółu) i 12 183 Włochów (6,64% ogółu) otrzymało „*Compostelkę*”⁴. Pielgrzymowanie Drogą św. Jakuba jest z każdym rokiem popularniejsze także w Czechach i Polsce. W 2011 r. do Santiago de Compostela przybyło 975 Czechów (0,53% ogółu) i 1820 (0,99% ogółu) Polaków⁵. Dla porównania w 2005 r. było to odpowiednio 333 pielgrzymów z Czech (0,35% ogółu) i 422 pątników z Polski (0,45% ogółu)⁶.

Autorzy opracowania pragną podkreślić, że praca ma charakter przy czynkowy i stanowi podstawę do dalszych badań.

2. Drogi św. Jakuba w Polsce⁷

W 2003 roku europejska sieć *Camino de Santiago* dotarła do granicy niemiecko-polskiej w Görlitz/Zgorzelcu. W następnym roku, osoby z Polski pielgrzymujące do grobu św. Jakuba rozpoczęły pracę nad wytyczeniem polskich odcinków Drogi św. Jakuba. Pierwszym odcinkiem, który został odtworzony i uroczystie otwarty 24 lipca 2005 r. była *Dolnośląska Droga św. Jakuba*, wiodąca od Głogowa przez Jakubowo (średniowieczny ośrodek kultu św. Jakuba – obecnie sanktuarium Pielgrzymkowe św. Jakuba) do Zgorzelca, gdzie łączy się ona z niemieckim szlakiem św. Jakuba (*Eku-*

⁴ Dane publikowane przez Biuro Pielgrzymkowe Arcybiskupstwa Santiago de Compostela (Oficina del Peregrino de Santiago de Compostela). Patr.: www.peregrinossantiago.es/esp/wp-content/uploads/informes/peregrinaciones2011.pdf [pozyskano 6.07.2012 r.].

⁵ Tamże.

⁶ www.peregrinossantiago.es/esp/wp-content/uploads/informes/peregrinaciones2005.pdf [pozyskano 6.07.2012 r.].

⁷ Na temat Drogi św. Jakuba w Polsce zob. więcej: Mróz F. i Mróz Ł., *Sukcesy i wyzwania...*, op. cit., s. 124-128.

meniczny Szlak Pątniczny – „Ökumenischer Pilgerweg”). Przedłużeniem Dolnośląskiej Drogi św. Jakuba jest Wielkopolska Droga św. Jakuba (otwarta 6 listopada 2006 roku), która wiedzie z Gniezna przez Lednicę, Poznań, Lubiń, Leszno do Głogowa (234 km)⁸. W 2007 r. otwarty został odcinek Drogi św. Jakuba na „Szlaku Piastowskim” – z Mogilna przez Trzemeszno, Niechanowo na Wzgórze Lecha w Gnieźnie (40 km).

W dniu 15 lipca 2006 r. uroczyście otwarto pierwszy odcinek Drogi Polskiej prowadzący z Olsztyna do sanktuarium maryjnego w Gietrzwałdzie (20 km). W 2007 roku odcinek ten został przedłużony do kościoła św. Jakuba w Toruniu, zaś w 2009 roku do Trzemeszna. W 2011 r. zakończono oznakowanie kolejnych odcinków Drogi Polskiej pod nazwą „Suwalszczyzna” oraz „Warmia i Mazury”. Pierwszy odcinek o nazwie „Suwalszczyzna” rozpoczyna się w Ogrodnikach na granicy polsko-litewskiej i prowadzi przez Sejny, Krasnopol, Wigry, Suwałki do Bakalarzewa (około 120 km). Odcinek „Warmia i Mazury” liczy 193 km i prowadzi z Bakalarzewa przez Olecko, Kruklanki, Giżycko, Gierłoż, Kętrzyn, Świętą Lipkę, Reszel, Lutry, Wipsowo, Barczewo do Olsztyna. W Olsztynie nowy odcinek Drogi Polskiej łączy się z odcinkiem *Camino Polaco*: Olsztyn–Brodnica–Toruń–Trzemeszno. Przedłużeniem Drogi Polskiej są wspomniane Jakubowe szlaki: Droga św. Jakuba „Szlak Piastowski”, Wielkopolska Droga św. Jakuba i Dolnośląska Droga św. Jakuba. Tym samym oznakowane polskie odcinki Drogi św. Jakuba połączyły północno-wschodni kraniec Polski ze Zgorzelcem.

Ważnym odcinkiem Jakubowego szlaku na zachodnich ziemiach Polski jest Lubuska Droga św. Jakuba, która prowadzi wzdłuż dawnego szlaku handlowego, nazywanego drogą frankfurcką, prowadzącego z Poznania do Frankfurtu i Lubusza⁹. Tym szlakiem pielgrzymował w roku 1000 cesarz Otton III do grobu św. Wojciecha w Gnieźnie. Lubuska Droga św. Jakuba rozpoczyna się w Murowanej Goślinie (tu łączy się z Wielkopolską Drogą św. Jakuba), a następnie prowadzi przez Oborniki Wielkopolskie, Sulęcín, Ośno Lubuskie do Słubic (w sumie około 250 km). W Słubicach, na moście granicznym łączy się z Brandenburską Drogą św. Jakuba, która z kolei prowadzi z Frankfurtu nad Odrą przez Bernau i Erkner do Berlina.

Najdłuższym odcinkiem *Camino de Santiago* w Polsce jest licząca 913 km Droga św. Jakuba „Via Regia” – prowadząca z Korczowej (przy granicy polsko-ukraińskiej) przez Przemyśl, Jarosław, Przeworsk, Rze-

⁸ Por. A. Ceglińska, H. Karaś, E. Mendyk, J. Smyk, *Droga św. Jakuba „Via Regia”*. Dolny Śląsk. Przewodnik Pielgrzymia, Janice 2006, Fundacja Wioski Franciszkańskiej.

⁹ P. Grabowski, *Lubuski szlak Drogi św. Jakuba*, [w:] Jackowski A., Mróz F., Hodorowicz I. (red.), *Drogi św. Jakuba w Polsce...*, dz. cyt., s. 117.

szów, Pilzno, Tuchów, Tarnów, Brzesko, Kraków, Olkusz, Będzin, Piekary Śląskie, Góra Św. Anny, Opole, Skorogoszcz, Brzeg, Wrocław, Legnicę do Zgorzelca. Szlak ten prowadzi wzdłuż dawnej *Via Regia* (Wysokiej Drogi), czyli traktu, który wiódł z Kijowa przez Lwów, Kraków, Wrocław, Lipsk, Kolonię, Akwizgran do Paryża. *Via Regia* była ponadregionalną drogą, która sprzyjała rozwojowi handlu, wzajemnych stosunków między państwami europejskimi oraz powstawaniu nowych ośrodków miejskich¹⁰. Poruszali się po niej w sposób bezpieczny nie tylko handlarze i wojska, ale i pielgrzymi udający się do grobu św. Jakuba Apostoła w Santiago de Compostela. Kolejne odcinki Drogi św. Jakuba „*Via Regia*” otwarto w następujących terminach: 6 października 2006 roku (odcinek: Brzeg–Wrocław–Legnica–Zgorzelec), 15 września 2008 r. (odcinek: Góra Św. Anny–Opole–Skorogoszcz–Brzeg), 24 lipca 2010 r. (odcinek: Pilzno–Tuchów–Tarnów–Brzesko–Kraków¹¹), 8 sierpnia 2010 r. (Droga św. Jakuba „*Via Regia*” w Zagłębiu Dąbrowskim; odcinek: Kraków–Olkusz–Sławków–Będzin–Sączów–Piekary Śląskie–Góra Św. Anny) oraz 5 stycznia 2012 r. (odcinek na obszarze woj. podkarpackiego: Korczowa–Przemysł–Jarosław–Przeworsk–Rzeszów–Pilzno)¹².

W 2007 roku otwarto *Lęborską Drogę św. Jakuba*, której trasa prowadzi z Sianowa przez Lębork, Łebę do Smołdzina (90 km). Szlak ten jest fragmentem projektowanej *Pomorskiej Drogi św. Jakuba*, która ma prowadzić z Kretynki na Litwie przez Królewiec w Obwodzie Kaliningradzkim, a następnie wzdłuż polskiego wybrzeża Bałtyku – przez Frombork, Elbląg, Gdańsk, Kartuzy, Lębork, Łebę, Słupsk, Koszalin, Kołobrzeg do Świnoujścia, gdzie połączy się z już istniejącą niemiecką częścią „*Via Baltica*”¹³.

W 2008 roku w parafii pw. św. Jakuba Apostoła Starszego w Więclawicach Starych otwarto odcinek *Małopolskiej Drogi św. Jakuba* w województwie małopolskim, prowadzący z Pałecznicy przez Zielenice, Niegardów, Więclawice Stare do Krakowa¹⁴. Odcinek szlaku w województwie świętokrzyskim oznakowany z Sandomierza przez Kotuszów, Szczaworyż, Probołowice do Pałecznicy otwarto 23–25 lipca 2009 roku w Sandomie-

¹⁰ www.euroopera.org/via-regia [pozyskano 25.07.2012 r.]

¹¹ Por. P. Plezia, *Droga św. Jakuba: Kroczoła – Przemysł – Rzeszów – Tarnów – Kraków*, [w:] Hodorowicz I., Mróz F. (red.), *Pielgrzymi na Drodze św. Jakuba. Przeszłość i teraźniejszość*, Kraków 2009, s. 105-118.

¹² Por. Ł. Mróz, *Geneza i rozwój Drog św. Jakuba w Polsce – na przykładzie Drogi św. Jakuba Via Regia* [w:] „*Peregrinus Cracoviensis*”, zeszyt 23/2012 (w druku).

¹³ Więcej na temat Pomorskiej Drogi św. Jakuba oraz projektu na: www.re-create.pl

¹⁴ F. Mróz, *Otwarcie Małopolskiej Drogi św. Jakuba*, „*Alma Mater. Miesięcznik Uniwersytetu Jagiellońskiego*”, nr 110-111, Kraków 2009, s. 60-61.

rze i w Kotuszowie. Długość Małopolskiej Drogi św. Jakuba od kościoła św. Jakuba w Sandomierzu do Rynku Starego Miasta w Krakowie wynosi 206 km. W 2010 r. trasa *Małopolskiej Drogi św. Jakuba* została przedłużona o 50-kilometrowy odcinek prowadzący z Krakowa przez Tyniec, Liszki, Mników, Sankę do kościoła św. Jakuba w Palczowicach.

W 2008 roku otwarto Drogę św. Jakuba *Via Cervimontana (Droga Jeleniogórską)*, której trasa przebiega z Jeleniej Góry przez Siedlęcín, Radomice (kościół św. Jakuba), Lubomierz, Gryfów Śląski do Lubania (długość 55 km). W Lubaniu *Droga Jeleniogórska* łączy się *Dolnośląską Drogą św. Jakuba* oraz Drogą św. Jakuba „Via Regia”. W dniu 22 sierpnia 2010 r. otwarto 50-kilometrowy odcinek tej drogi z Krzeszowa k. Kamiennej Góry do Jeleniej Góry. Szlak ten zmienił też nazwę na *Sudecką Drogę św. Jakuba*.

Do nowych, polskich odcinków *Camino de Santiago* zaliczyć należy także: *Śląską Drogę św. Jakuba* (Góra Ślęza–Sobótka–Buków–Ujów–Środa Śląska; 55 km), Drogę św. Jakuba w powiecie lubińskim – tzw. „*Miedzianą*” *Drogą św. Jakuba* (Ścinawa–Ręszów–Siedlce–Lubin–Brunów–Chocianów), *Nyską Drogę św. Jakuba*¹⁵ (Głuchołazy–Nysa–Skorogoszcz; 100,5 km), *Beskidzką Drogę św. Jakuba* (Ślemień–Rychwałd–Żywiec–Szczyrk–Skoczów–Simoradz) oraz otwarte oficjalnie w lipcu 2012 r. odcinki *Mazowieckiej Drogi św. Jakuba* (Warszawa–Ożarów Mazowiecki–Błonie–Niepokalanów; 53 km) i *Nadwarciańską Drogę św. Jakuba* prowadząca z Łądu nad Wartą przez Miłośław do klasztoru benedyktynów w Lubiniu (111 km).

Należy podkreślić, że w okresie niespełna siedmiu lat (2005–2012), dzięki zaangażowaniu władz kościelnych, władz samorządowych, caminowiczów, członków Bractw św. Jakuba oraz wielu miłośników Drogi św. Jakuba, w Polsce wytyczono i oznakowano 16 odcinków drogi z motywem jakubowej muszli – w sumie ponad 3000 km szlaku. Śmiało więc już można stwierdzić, że polskie odcinki Drogi św. Jakuba na trwałe wpięły się w europejską sieć *Camino de Santiago*.

Należy zaznaczyć, że w wielu parafiach pw. św. Jakuba, bractwach i stowarzyszeniach jakubowych oraz wśród czcicieli św. Jakuba powstają nowe inicjatywy związane z ożywieniem kultu Apostoła, a także odtworzeniem nowych odcinków Jakubowego szlaku. Obecnie 10 nowych tras jest już na etapie realizacji – m.in. *Lubelska Droga św. Jakuba*, *Podhalańsko-Orawskiej Droga św. Jakuba* oraz kolejne odcinki *Mazowieckiej* i *Beskidzkiej Drogi św. Jakuba*. Z każdym rokiem wzrasta również liczba osób, którzy decydują się indywidualnie bądź też w niewielkich grupach pielgrzymować polskim „muszelkowym szlakiem”. Szczególnie cieszą nowe inicja-

¹⁵ Por. Barska J., *Trakt św. Jakuba w Nysie*, [w:] Hodorowicz I., Mróz F. (red.), *Pielgrzymi na Drodze św. Jakuba. Przeszłość i teraźniejszość*, Kraków 2009, s. 165-170.

tywy wędrówek oraz przejazdów rowerami Drogą św. Jakuba, których inicjatorami jest młodzież szkolna, studenci i harcerze. Szansą rozwoju i możliwością wpisania Drogi św. Jakuba na terytorium Polski do europejskiej sieci szlaków jakubowych mogą stać się wizyty pielgrzymów zagranicznych.

Do największych problemów związanych z pielgrzymowaniem polskimi odcinkami Drogi św. Jakuba należy wymienić przede wszystkim: brak lub niedostępność bazy noclegowej, braki w oznakowaniu wybranych odcinków, oznakowanie niezgodne z opisem w przewodnikach lub wytyczeniem na mapach, a także brak w wielu miejscach odpowiedniej opieki duszpasterskiej. Przed organizacjami, stowarzyszeniami i miłośnikami Drogi św. Jakuba zaangażowanymi w oznakowanie i opiekę nad odcinkami Drogi św. Jakuba w różnych częściach Polski stoją dalsze, bardzo istotne zadania związane m.in. z przygotowaniem bazy noclegowej i żywieniowej, wydaniem kieszonkowych przewodników pielgrzymich i map turystycznych, a także promocją i informacją o szlaku zwłaszcza w regionie przez który on przebiega. Nikła wiedza mieszkańców, przez który wiedzie szlak muszli na temat postaci św. Jakuba Starszego Apostoła, tradycji pielgrzymowania do jego grobu w Santiago de Compostela i *Camino de Santiago* oraz brak próby angażowania i włączania w idee composteliańskie lokalnych społeczności, parafii i samorządów stanowi bardzo duże zagrożenie w dalszym funkcjonowaniu Drogi św. Jakuba w Polsce. Bardzo ważne jest zatem zapewnienie opieki nad Jakubowym szlakiem i gromadzenie w tym celu jak najszerzej grupy „przyjaciół” wśród władz samorządowych, placówek szkolno-wychowawczych, organizacji turystycznych, harcerskich, studentów i innych osób. Koordynacja prac nie może zamykać się do grupki osób. Tylko bowiem lokalne jednostki i organizacje mogą sprawić, iż kult św. Jakuba na Drogach będzie naprawdę się rozwijał. Poważne zadania stoją także przed powołaną 28 kwietnia 2012 r. w Częstochowie Kongregacją św. Jakuba, która skupia kapłanów i osoby świeckie propagujące kult Apostoła i opiekujące się nowopowstałymi szlakami św. Jakuba w Polsce.

3. Drogi św. Jakuba w Republice Czeskiej

Pierwsze odcinki Drogi św. Jakuba – *Svatojakubská pouť* na terytorium Republiki Czeskiej powstały w 2008 r. Największe zasługi w ich powstaniu należy przypisać członkom Stowarzyszenia Przyjaciół Dróg św. Jakuba „Ultreia” (Občanské sdružení *ULTREIA* – organizacji powstałej w 2008 r. i skupiającej w swych szeregach 20 członków działających w ramach wo-

lontariatu. Do głównych zadań stowarzyszenia należy m.in. propagowanie pielgrzymowania do Santiago de Compostela, pomoc osobom, które chcą odbyć pielgrzymkę szlakami jakubowymi, wydawanie oficjalnych credenciali, stwarzanie możliwości spotkań pielgrzymów, znakowanie i promowanie Drogi św. Jakuba na terenie Republiki Czeskiej. Efektem działań Stowarzyszenia „Ultreia” jest wytyczenie i oznakowanie dziewięciu odcinków *Camino de Santiago* o długości około 1300 km. Kolejne trzy odcinki są projektowane i czekają na realizację. Wśród innych organizacji, stowarzyszeń i grup działających na rzecz odnawiania Drogi św. Jakuba w Czechach należy wymienić: Klub Czeskich Turystów, Cesta hvězdy, AgAkcent i Stowarzyszenie na Rzecz Wsparcia Rozwoju Obszarów Wiejskich (PORES).

Dla osób, które pracowały nad koncepcją wytyczenia szlaku jakubowego w Czechach ważnym aspektem było rozmieszczenie istniejących kościołów, kaplic bądź dawnych szpitali pw. św. Jakuba Starszego Apostoła. Na terenie Republiki Czeskiej znajduje się obecnie ponad 136 Jakubowych kościołów. Najważniejszą rangę pełnią obiekty znajdujące się w miejscowościach przy Drodze św. Jakuba lub w jej bezpośredniej okolicy, a także kościoły znajdujące się przy projektowanych odcinkach *Camino de Santiago*. Są to m.in. kościoły w miejscowościach: Bohumi-Vuolice, Boskovice, Brno, Chotebor, Czeski Krumlov, Cieszyn, Dolni Morawice, Frýdek-Místek, Guntramovice, Hostouň, Hradec nad Moravicí, Ijhlava, Jakub k/Cerekvice, Kasejovice, Kladruby, Kostelec na Hane, Kraliky, Krnov, Kutna Hora, Letařovice, Libhost, Lipnik, Mikulov, Mnichovo Hradiště, Nepomuk, Ołomuniec, Ostrava, Ovcary, Petrovice, Policka, Příbram, Praga-Stare Miasto, Praga-Zbraslav, Slustice, Stoky, Tisnov, Velehrad i Znojmo.

Jednym z pierwszych szlaków jakubowych odtworzonych na terenie Republiki Czeskiej jest otwarta w maju 2008 r. *Žytauska Droga św. Jakuba*. Droga powstała dzięki działaniom Międzynarodowego Stowarzyszenia na Rzecz Drogi św. Jakuba Gniezno–Zgorzelec–Praga i trójstronnej współpracy partnerów z Polski (Fundacji Wioski Franciszkańskiej), Niemiec (Międzynarodowego Centrum Spotkań) i Republiki Czeskiej (Stowarzyszenia na Rzecz Wsparcia Rozwoju Obszarów Wiejskich)¹⁶. *Žytauska Droga św. Jakuba* jest jednym z trzech odcinków Jakubowego szlaku prowadzącego z Gniezna do Pragi (603 km). Pierwszym odcinkiem jest wspomniana już *Wielkopolska Droga św. Jakuba*, drugim – *Droga Dolnośląska*, zaś trzecim *Droga Žytauska* (Görlitz–Praga: 209 km). Długość szlaku na terytorium

¹⁶ www.zittauer-jakobsweg.de/index.php?whl=16000000&lg=pl [pозyskano 18.07.2012 r.].

Czech, prowadzącego z Hrádek nad Nisou do Pragi wynosi 147 km¹⁷. Na terenie Czech część drogi została wytyczona dzięki wykorzystaniu istniejących szlaków oznakowanych przez Klub Czeskich Turystów. Na odcinku Hrádek nad Nisou – Praga, *Żytańska Droga św. Jakuba* oznakowana została równoległe z międzynarodowym szlakiem pieszym I-24. Znaczenie historyczne tego średniowiecznego traktu handlowego i zarazem szlaku pielgrzymkowego sięga X w. Według tradycji w 995 r. biskup Wojciech wędrował tym szlakiem z Czech do Polski. Pierwsze prace nad odtworzeniem drogi szlakiem muszli zostały rozpoczęte w 2005 r. równoległe po stronie polskiej oraz niemieckiej. W 2006 r. obie inicjatywy zostały połączone. W następnym roku dołączyła do niej strona czeska.

Na trasie *Drogi Żytańskiej* znajduje się wiele pamiątek dawnych pielgrzymów, średniowieczne kościoły zbudowane ku czci św. Jakuba Starszego Apostoła (Žytawa, Letařovice¹⁸ i Mnichovo Hradiště), dawne szpitale, które służyły pątnikom i wędrowcom, a także komandorie joannitów, którzy zgodnie ze swoją regułą opiekowali się pielgrzymami. Droga prowadzi malowniczymi terenami wzdłuż Nisy Łużyckiej i Izery.

Ważnym odcinkiem *Camino de Santiago* w Republice Czeskiej jest szlak prowadzący z Pragi do Železná, nazywany *Północną Droga św. Jakuba*. Jest on fragmentem, drogi wiodącej do Santiago de Compostela przez Norymbergię, Genewę i Le Puy-en-Velay. Droga pokrywa się w dużej mierze z międzynarodowymi długodystansowymi szlakami pieszymi I10 i I24.

Północna Droga św. Jakuba w Czechach biegnie z Zbraslavia położonego na południe od Pragi, przez Karlštejn, Beroun, Nižbor, Kralovice, Plasy, Horní Břízu, Stříbro do Kladrub, gdzie znajduje się kościół św. Jakuba. Następnie szlak prowadzi wzdłuż rzeki Úhlavky do Prostiboř, Darmyšl do Hostouň. Ostatni odcinek biegnie przez Bela nad Radbuzou do Železná, gdzie następnie przekracza granicę czesko-niemiecką i łączy się z drogą do Norymburgii. Długość szlaku z Pragi do Železná wynosi 245 km (z Zbraslav 238 km). Na trasie umieszczono 3 tablice informacyjne o Drodze św. Jakuba: przy kościele pw. św. Jakuba w Hostouň, drogowskaz turystyczny w pobliżu słynnego mostu historycznego z sześcioma barokowymi posągami świętych w Bela nad Radbuzou i na przejściu granicznym w pobliżu Železná¹⁹.

¹⁷ *Żytańska Droga św. Jakuba. Droga św. Jakuba Gniezno – Zgorzelec – Praga. Część południowa. Przewodnik pielgrzyma, Międzynarodowe Stowarzyszenia na Rzecz Drogi św. Jakuba Gniezno – Zgorzelec – Praga, 2010, s. 8-9.*

¹⁸ Kościół św. Jakuba w Letařovicach słynie z 60 tablic na których przedstawiono sceny życia i legendy św. Jakuba. Wszystkie tablice opisane są w języku staroczeskim.

¹⁹ www.vwv.cz/jakub/scr.php [pozyskano 18.07.2012 r.].

Najmłodszym odcinkiem Drogi św. Jakuba w Republice Czeskiej jest Jakubowy szlak prowadzący z Pragi do Všeruby, oznakowany w lipcu 2011 r. Część szlaku pokrywa się z szlakami oznakowanymi przez Klub Czeskich Turystów i zaznaczona jest jako międzynarodowy szlak pieszy I24 *Svatojakubská cesta* (Droga św. Jakuba). Droga św. Jakuba z Pragi do Všeruby została utworzona, jako kontynuacja niemieckiego odcinka *Camino de Santiago* (Jakobswege) prowadzącego z Regensburga do Donauwörth. Warto zaznaczyć, że trakt handlowy z Pragi do Regensburga istniał co najmniej od XIV w. Również misja chrześcijańska przybyła do Czech z Regensburga. Na ustanowienie odrębnego biskupstwa w Pradze w 973 r. wyraził zgodę ówczesny biskup Ratyzbony św. Wolfgang²⁰.

W 2009 r. otwarto 228-kilometrowy odcinek Drogi św. Jakuba prowadzący z Pragi do Czeskiego Krumlova. Stał się on zarazem łącznikiem pomiędzy *Żytańską Drogą św. Jakuba*, a Jakubowymi szlakami w Austrii i w południowej Bawarii²¹. Przedłużeniem tego odcinka jest Droga św. Jakuba, której długość wynosi 49 km, prowadząca z Czeskiego Krumlova przez Vítkův Kámen do Koranda (przy granicy z Austrią).

W Czeskim Krumlovie droga łączy się z szlakiem prowadzącym z Brna przez Třebíč. Jest to odcinek o długości 293 km. Na trasie znajdują się kościoły pw. św. Jakuba w miejscowościach: Ivančice i Jindřichův Hradec.

Na Morawach wytyczone są kolejne trzy odcinki Drogi św. Jakuba. Jedna z nich prowadzi z Ołomuńca do Brna. Trasa biegnie na odcinku 87 km przez Náměšt na Hané, Přemyslovice, Stražisko, Malé Hradisko, Sloup i Jedovnice.

Droga św. Jakuba z Ołomuńca łączy się w Brnie z Drogą, która prowadzi na południe do Mikulova (55 km) oraz ze szlakiem prowadzącym od wschodu z Velehradu (71 km). Z Velehradu projektowany jest natomiast szlak biegnący z Polski – tzw. *Śląsko-Morawska Droga św. Jakuba* – prowadząca z Simoradza przez Cieszyn, Frýdek-Místek i Libhost (we wszystkich miejscowościach znajdują się kościoły pw. św. Jakuba Starszego Apostoła). W Velehradzie planowany jest wariant łącznikowy szlaku, który wiódł będzie w kierunku południowym – przez Tmavę do Bratysławy.

Członkowie praskiego Stowarzyszenia Przyjaciół Dróg św. Jakuba „Ultreia” podkreślają, że jednym z głównych problemów funkcjonowania szlaku jakubowego na terenie Czech jest brak współpracy, a raczej dystansowanie się do tego projektu przedstawicieli zarówno Kościoła katolickiego, jak i Ewangelickiego Kościoła Augsburskiego Wyznania,

²⁰ Tamże.

²¹ www.ultreia.cz/svatojakubuska_cesta/camino-santiago/trasy-v-cechach/praha-cesky-krumlov/ [pозyskano 18.07.2012 r.].

Luterańskiego Kościoła Augsburskiego Wyznania oraz Ewangelickiego Kościoła Czeskobraterskiego. W ostatnim roku to podejście duchownych do „caminowiczów” nieco się zmieniło i należy mieć nadzieję, że sytuacja ulegnie wyraźnej poprawie.

4. Drogi św. Jakuba w Niemczech

Drogi św. Jakuba w Republice Federalnej Niemiec noszą nazwę *Jakobsweg*. Prace nad wytyczeniem i oznakowaniem pierwszych szlaków jakubowych na terenie Niemiec zostały zapoczątkowane przez protestanckiego pastora Paula Geißendörfer w 1992 r.²²

Niewątpliwie odtwarzanie szlaków jakubowych na terenie wschodnich Niemiec miało duży wpływ na renesans Drogi św. Jakuba w Polsce. Przykładem może być utworzony w 2003 r. – *Ekumeniczny Szlak Pątniczy Via Regia* z Görlitz do Vacha, który stanowił impuls do wytyczenia *Dolnośląskiej Drogi św. Jakuba* (2005 r.) oraz *Drogi św. Jakuba Via Regia (na odcinku Brzeg–Zgorzelec w 2006 r.)*. Podobnie Drogi św. Jakuba w Brandenburgii nawiązujące do dawnego traktu z Gniezna do Magdeburga wpłynęły na odtworzenie *Lubuskiej Drogi św. Jakuba* w 2008 r.²³

Według przeprowadzonych badań i analizy przebiegu poszczególnych odcinków szlaków jakubowych ustalono, iż obecnie w Republice Federalnej Niemiec istnieje blisko 11 500 km wytyczonych i oznakowanych odcinków Drogi św. Jakuba – *Jakobsweg*; w sumie 30 głównych szlaków stanowiących *Camino de Santiago*.

Pierwszą odtworzoną Droga św. Jakuba w Niemczech był otwarty w 1995 r. szlak jakubowy – *Jakobsweg* prowadzący z Norymbergii do Rothenburga, którego gospodarzem jest *Fränkischer Albverein* z Norymbergii. Szlak ten został przedłużony w następnych latach od granicy z Czechami z miejscowości Tillyschanz. Nosi on również nazwę *Północna Droga św. Jakuba* prowadzącej z Pragi do Rothenburga. Z Rothenburga można kontynuować pielgrzymowanie do Santiago de Compostela przez Genewę, Cluny i Vézelay lub Le Puy-en-Velay. Odcinek z Pragi do Tillyschanz ma długość 256 km. Od Tillyschanz do Norymbergi jest 163 km, następnie jeszcze 96 km do Rothenburga. W sumie po stronie niemieckiej *Północna Droga św. Jakuba* liczy 259 km²⁴.

Droga Północna stanowi ważny łącznik *Camino de Santiago* z północno-wschodniej Europie oraz Polski z *Jakobsweg w Saksonii*. Do Pragi doprowa-

²² de.wikipedia.org/wiki/Jakobsweg [pozyskano 1.07.2012 r.].

²³ www.camino.net.pl/camino-europa/?page_id=18 [pozyskano 1.07.2012 r.].

²⁴ www.owv-hv.de/wanderwege/wanderwege.php?id=5, www.occa.de/Jakobsweg/Prag-Eslarn/index.htm [pozyskano 1.07.2012 r.].

dza bowiem wspomniana już w opracowaniu *Żytawska Droga św. Jakuba: Zgorzelec–Praga (Zittauer Jakobsweg Görlitz–Prag)*, której długość na terytorium Niemiec wynosi około 70 km (odcinek Görlitz–Zittau)²⁵.

Pielgrzymi wędrując *Żytawską Drogą św. Jakuba* mogą w Pradze wybrać trzy warianty dalszej podróży: wspomniany wariant *Północnej Drogi* przez Tillyschanz/Eslarn, Norymbergię do Rothenburga, *Südostbayerische Jakobswege* – na terenie południowo-wschodniej Bawarii lub południową opcję przez Eschlkam do Donauwörth.

Jakobsweg Prag–Eschlkam–Donauwörth na terenie Niemiec został otwarty staraniem Towarzystwa św. Jakuba *Fränkischen Jakobusgesellschaft* w 2004 r., natomiast na terenie Republiki Czeskiej wytyczony i oznakowany przez Klub Czeskich Turystów w 2011 r. Szlak stanowi ważny odcinek południowej drogi do Santiago. Szlak prowadzi z Pragi i dalej od granicy czesko-bawarskiej pod Eschlkam, przez Ratyzbonę, Kelheim, Eichstätt do Donauwörth. Od granicy do Ratyzbony jest około 120 km i następnie ok. 150 km do Donauwörth. Dla rowerzystów równolegle znakowana jest trasa prowadząca w dużej mierze ścieżkami rowerowymi. W Donauwörth szlak łączy się z *Camino w Bawarii – Augsburger Jakobsweg* – którym można dotrzeć do Jeziora Bodeńskiego i Szwajcarii²⁶.

Drogi św. Jakuba w południowo-wschodniej Bawarii (Südostbayerische Jakobswege) zostały wytyczone i oznakowane europejskim logiem muszli w 2005 r. Są one łącznikiem czeskiej Drogi biegnącej z Pragi do Czeskiego Krumlowa. W południowo-wschodniej Bawarii, istnieją dwa warianty Drogi św. Jakuba, które krzyżują się w pobliżu Rosenheim. Pierwszy to Droga św. Jakuba Czechy–Bawaria–Tyrol o przebiegu północ-południe od Czeskiego Krumlowa do Breitenbach (ok. 450 km). Druga trasa nazywana jest „Przedgórzem Alp” – *Voralpine Jakobsweg* i prowadzi w kierunku wschód-zachód od Salzburga do Peißenberg (ok. 260 km)²⁷.

W południowych Niemczech wytyczone są kolejne odcinki *Jakobsweg* – biegnące na teren Francji lub Szwajcarii. Od wspomnianego pierwszego wytyczonego odcinka z Pragi do Rothenburga odbiega kilka odgałęzień. Jedno biegnące na zachód to *Droga św. Jakuba z Rothenburg nad rzeką Tauber do Speyer w regionie Palatynatu (Jakobsweg Rothenburg o.d.T. nach Speyer in der Pfalz)*. Droga posiada dodatkowy okrężny wariant z Schöntal do Sinsheim. Łącznie szlak liczy 257 km długości²⁸. Stanowi ona zarazem

²⁵ *Żytawska Droga św. Jakuba...*, op. cit., s. 8-9.

²⁶ www.jakobus-gesellschaften.de/cz-suedvariante, www.jakobus-gesellschaften.de/ostbayrischer-jakobsweg [pozyskano 1.07.2012 r.].

²⁷ www.jakobus-weg.de/a/Jakw/Jakhome.htm [pozyskano 1.07.2012 r.].

²⁸ www.jakobsweg-rothenburg-speyer.de [pozyskano 5.07.2012 r.].

łącznik *Drogi Północnej z Pragi* z drugim odcinkiem biegnącym w historycznej krainie Palatynatu – *Drogą św. Jakuba w regionie Palatynatu i Alzacji* (*Jakobswege Pfalz/Elsass*). Oba warianty tego odcinka *Jakobsweg* rozpoczynają się przy katedrze w Speyer. Północna trasa prowadzi tzw. Winnym Szlakiem przez Neustadt do klasztoru w Hornbachu (147 km), natomiast południowy przez Landaua, Bad Bergzabern do Hornbach (141 km). Dalej pielgrzymować można dwoma trasami, które spotykają się w Hérapel i dalej wiodą do Metz we Francji. W regionie południowego Palatynatu z Bad Bergzabern wiedzie odgałęzienie do Strasburga i Thann. Łącznie ten odcinek *Drogi św. Jakuba* liczy ok. 360 km²⁹.

Inną *Drogą* rozpoczynającą się w Rothenburgu jest *Droga św. Jakuba Rothenburg – Rottenburg* (*Jakobsweg von Rothenburg o.d.T. bis Rottenburg*). Została ona otwarta w 2004 r. i liczy ok. 200 km długości. Drugi wariant tego odcinka biegnie z Neresheim również do Rottenburga. Ten odcinek *Jakobsweg* jest uznawany za najlepiej oznakowany szlak jakubowy w południowych Niemczech³⁰. Jego przedłużeniem jest *Droga św. Jakuba Rottenburg – Brama Burgundzka* (*Jakobsweg Rottenburg a.N. – Burgundische Pforte*). Składa się ona z kilka wariantów. Pierwszy – nowszy wiedzie z Rottenburga do Bazylei z możliwością kontynuowania wędrówki do Couthenans we Francji (Rottenburg – Bazylea 205 km). Jest to krótszy wariant dla pielgrzymów wędrujących z południowych Niemiec i północnej Szwajcarii, którzy wolą iść na zachód, niż do Szwajcarii. Inny wariant to tzw. *Droga św. Jakuba „Królestwo Niebieskie”* (*Der Himmelreich-Jakobusweg*)³¹. Wiedzie on przez Swarzwald z Hüfingen przez Titisee-Neustadt, Kirchzarten do Freiburga oraz jest łącznikiem Freiburga z Bazyleą (Hüfingen–Freiburg–Bazylea; 130 km). Drugi wariant prowadzi z Rottenburga przez Freiburg do Thann we Francji (Rottenburg–Freiburg; 150 km)³². Jego pierwszy odcinek do Wolfach jest oznaczony europejskim logiem żółtej muszli, a częściowo także biało-pomarańczową muszlą która stosowana jest na *Drodze św. Jakuba w Dolinie Kinzig* (*Der Kinzigtäler Jakobusweg*). Ten odcinek prowadzi natomiast z Lossburg do Kehl/Strasbourg na odcinku 120 km podzielonym na 7 etapów. W Strasbourg szlak łączy się z *Drogami* prowadzącymi przez Alzację, w kierunku Pirenejów i dalej przez północną Hiszpanię do Santiago de Compostela³³.

²⁹ www.jakobsweg-pfalz.de [pozyskano 5.07.2012 r.].

³⁰ www.deutsche-jakobswege.de/rothenburg-rottenburg.html [pozyskano 5.07.2012 r.].

³¹ www.himmelreich-jakobusweg.de [pozyskano 5.07.2012 r.].

³² www.deutsche-jakobswege.de/rothenburg-thann.html [pozyskano 5.07.2012 r.].

³³ www.jakobusfreunde.de/kt_uebersicht.html [pozyskano 5.07.2012 r.].

Przez Rothenburg przebiega jeszcze jeden odcinek *Camino de Santiago – Droga św. Jakuba z Würzburg do Ulm* licząca 270 km długości. Na trasie stosowane jest charakterystyczne znakowanie za pomocą białej muszli na niebieskim tle³⁴. W Ulm łączy się z Droga prowadzącą nad Jezioro Bodeńskie (*Jakobsweg Nürnberg–Bodensee–Einsiedeln*). Punktem początkowym tego odcinka Drogi św. Jakuba jest Norymberga, która w średniowieczu stanowiła ważne miejsce pielgrzymkowe, będąc położonym na skrzyżowaniu różnych starych szlaków pątniczych. Od Jeziora Bodeńskiego można pielgrzymować do Einsiedeln i Genewy w Szwajcarii i dalej przez Francję do Santiago de Compostela. Wokół Jeziora Bodeńskiego istnieją dwa alternatywne rozgałęzienia – do Konstancji i drugi do Bregencji³⁵. Do Bregencji dochodzi liczący 290 km odcinek *Monachijska Droga św. Jakuba (Der Münchner Jakobsweg – Von München nach Bregenz)*.

Dopełnieniem *Jakobsweg* w południowych Niemczech jest *Augsburska Droga św. Jakuba (Augsburger Jakobsweg – Der Jakobus-Pilgerweg in Bayerisch Schwaben)*. Droga rozpoczyna się w Oettingen, przy kościele św. Jakuba i prowadzi na południe przez Donauwörth do Augsburga (ok. 100 km), gdzie można wybrać między dwoma alternatywnymi trasami: zachodnią przez Memmingen (ok. 120 km) i wschodnią przez Bad Woerishofen (ok. 110 km). Obie trasy łączy się w Bad Grönenbach i prowadzą do Ermengerst (20 km)³⁶.

W 2005 r. w północnych Niemczech zapoczątkowano ważny projekt wytyczenia i oznakowania 3 głównych tras: *Via Jutlandica* z włączeniem do europejskiej sieci tras pielgrzymkowych Danii (Jutlandia) i Norwegii; *Via Scandinavica* z włączeniem do sieci *camino* tras z Danii, Szwecji i Norwegii; *Via Baltica*: nadbałtycka trasa pielgrzymkowa (trasa nadbrzeżna), z planowanym połączeniem północnej Polski.

Via Jutlandica jest najbardziej wysuniętym na północ niemieckim odcinkiem *Jakobsweg*. Droga rozpoczyna się przy granicy Niemiec z Danią i jest zarazem łącznikiem z Drogami św. Jakuba prowadzącymi ze Skandynawii. Szlak przebiega na odcinku 60 km z miejscowości Flensburg przy granicy z Danią do Szlezwik – tam też rozgałęzia się na 2 alternatywne odcinki: Szlezwik – Stade/Harsefeld (ok. 180 km) i Szlezwik–Lübeck (ok. 160 km). Odcinek biegnący do Lübeck ma uzasadnienie historyczne. Lubeka w średniowieczu była ważnym miejscem na szlaku handlowym ligi hanzeatyckiej i zarazem miejscem postoju pielgrzymów. W Lubece droga łączy się z *Drogą św. Jakuba Via Scandinavica*. Obie alternatywne

³⁴ www.jakobus-gesellschaften.de/home-en.html [pozyskano 5.07.2012 r.].

³⁵ www.deutsche-jakobswege.de/nuernberg-konstanz.html [pozyskano 5.07.2012 r.].

³⁶ www.jakobuspilgergemeinschaft-augsburg.de [pozyskano 5.07.2012 r.].

drogi *Via Jutlandica* doprowadzają do *Drogi św. Jakuba Via Baltica*. Łącznie *Via Jutlandica* (uwzględniając oba rozgałęzienia) biegnie na dystansie ok. 400 km³⁷.

Droga św. Jakuba Via Baltica przebiega w północnej części Niemiec, wzdłuż wybrzeża Bałtyckiego. Droga zaczyna się na wyspie Uznam, przy granicy polsko-niemieckiej. Drugi alternatywny wariant biegnie od Sassnitz położonej na północnym-wschodzie wyspy Rugia. Oba warianty łączą się w okolicy miejscowości Trebeltal i dalej szlak biegnie przez Rostock (w Rostock zaczyna się *Droga św. Jakuba Der Baltisch – Mitteldeutsche Weg* prowadząca do Bad Wilsnack), Lübeck (przez Lubekę przebiega *Via Scandinavica* oraz kończy się w/w *Via Jutlandica*), Hamburg, Harsefeld, Bremen do Osnabrück położonego w Dolnej Saksonii. W Osnabrück można kontynuować pielgrzymowanie do Santiago de Compostela po *Drodze św. Jakuba w Westfalii (Wege der Jakobspilger in Westfalen)* prowadzącej do Kolonii lub Wuppertal.

W sumie *Via Baltica* na terenie Niemiec posiada ok. 770 km, jest to jednak długodystansowy projektowany szlak jakubowy, który w założeniu ma biec wzdłuż wybrzeża Morza Bałtyckiego, rozpoczynając się Rydze na Łotwie i prowadzić przez Kłajpedę na Litwie, Królewiec w Obwodzie Kaliningradzkim oraz przez Braniewo, Elbląg, Gdańsk, Łębork, Koszalin, Kołobrzeg, Kamień Pomorski i Świnoujście na terytorium Polski. *Via Baltica* w Polsce wytyczona i oznakowana jest na 90 kilometrowym odcinku: Sianowo, Łębork (z sanktuarium św. Jakuba Starszego Apostoła), Łeba, Smołdzino i nosi nazwę *Łęborskiej Drogi św. Jakuba*. Całość przedsięwzięcia finansowana jest z Programu Współpracy Transgranicznej „Południowy Bałtyk” jako projekt pn. „RECRreate – rewitalizacja europejskiego szlaku kulturowego na obszarze Południowego Bałtyku”. Celem projektu jest odtworzenie *Pomorskiej Drogi św. Jakuba*, noszącej łacińską nazwę *Via Baltica* i włączenie jej w europejską sieć *Camino de Santiago*³⁸.

Via Scandinavica jest szlakiem stanowiącym ważny łącznik z Drogami św. Jakuba prowadzącymi ze Skandynawii. Szlak liczy ok. 530 km i rozpoczyna się na wyspie Fehmarn w kraju związkowym Szlezwik-Holsztyn i dalej biegnie poprzez Lübeck, Lauenburg, Hannover, Göttingen do Eisenach (ostatni odcinek do Eisenach nie jest jeszcze oznakowany). Miejscowość Eisenach jest tym samym miejscem, gdzie *Via Scandinavica* łączy się z *Drogą św. Jakuba Via Regia – Ekumenicznym Szlakiem Pielgrzymim*. W Eisenach rozpoczyna się również *Droga św. Jakuba „Ścieżka Elżbie-*

³⁷ www.jakobswege-norddeutschland.de [pozyskano 5.07.2012 r.].

³⁸ Więcej na temat Pomorskiej Drogi św. Jakuba oraz projektu na: www.re-create.pl

ty” (*Der Elisabethpfad/Jakobsweg Eisenach – Marburg – Köln*) biegnąca przez Marburg do Kolonii³⁹.

Ścieżka św. Elżbiety (*Elisabethpfad*) jest ekumenicznym szlakiem pielgrzymkowym składającym się z trzech wariantów, prowadzących do sanktuarium św. Elżbiety w Marburgu oraz łączącym sanktuarium Trzech Króli w Kolonii. Droga łączy miejsca związane osobą i działalnością św. Elżbiety z Turyngii, zwanej u nas Elżbietą Węgierską⁴⁰. Pierwsza trasa została otwarta w 1996 r. i prowadzi z Watzlar do Marburga. Nie jest ona oznakowana muszlą jednak w kierunku przeciwnym traktowana jest jako *Camino de Santiago* łączące *Lahn i Mozela-Camino* w kierunku Trewiru. Kolejne dwie Ścieżki św. Elżbiety z Eisenach do Marburga oraz z Kolonii do Marburga zostały otwarte w 2007 r. Oznakowane są zarówno, jako *Elisabethpfad*, jak i w kierunku przeciwnym, jako *Jakobsweg*. Droga liczy ok. 400 km: Eisenach – Marburg (ok. 180 km), Marburg – Kolonia (ok. 170 km), Marburg do Wetzlar (ok. 50 km)⁴¹.

Innym odcinkiem łączącym *Via Baltica* z Drogami w środkowych Niemczech jest *Nadbałtycka środkowo-niemiecka Droga św. Jakuba* (*Der Baltisch – Mitteldeutsche Weg*) biegnąca na odcinku 177 km od Rostock w kierunku południowo-zachodnim do Blankenberg, a następnie na południe poprzez Meklemburgie do Bad Wilsnack⁴². Z Bad Wilsnack rozpoczyna się Szlak pątniczy św. Jakuba Saksonia-Anhalt (*St. Jakobus Pilgerweg Sachsen-Anhalt*). Liczy on ok. 430 km i prowadzi przez Tangermünde, Vehlen w Brandenburgii, Magdeburg, Halbertadt do Freyburga⁴³.

Do Tangermünde dobiega *Droga św. Jakuba w Brandenburgii* (*Jakobswege Berlin/ Brandenburg*), będąca dopełnieniem głównych szlaków jakubowych w Niemczech. Szlak nie jest wszędzie oznakowany, jednak dla pielgrzymów dostępne są ślady GPS, za pomocą których mogą w dokładny sposób śledzić szlak w terenie. *Droga św. Jakuba w Brandenburgii* składa się z następujących odcinków: Frankfurt nad Odrą – Berlin (75 km); Berlin–Lipsk (180 km); Frankfurt nad Odrą – Lipsk (220 km); Berlin–Tangermünde (140 km). Łącznie jest to ok. 615 km *Camino de Santiago*⁴⁴. Szlak ma możliwość wielu wariantów połączenia z innymi Drogami św. Jakuba w Niemczech. W Lipsku Droga łączy się z *Ekumenicznym Szlakiem Pątni-*

³⁹ www.jakobus-pilger-goettingen.de [pозyskano 5.07.2012 r.].

⁴⁰ www.elisabethpfad.de [pозyskano 5.07.2012 r.].

⁴¹ www.jakobswege-marburg.de [pозyskano 5.07.2012 r.].

⁴² www.jakobswege-norddeutschland.de/43360/44315.html [pозyskano 5.07.2012 r.].

⁴³ www.jakobusweg-sachsen-anhalt.de [pозyskano 10.07.2012 r.].

⁴⁴ www.jakobswege-brandenburg.de oraz www.jakobswege-viadrina.de [pозyskano 10.07.2012 r.].

czym – *Via Regia (Der Ökumenische Pilgerweg – Via Regia)* i *Saksońską Droga św. Jakuba (Die sächsischen Jakobswege)*.

Saksoński *Jakobsweg* wytyczony został w 2009 r. wzdłuż średniowiecznej *Frankenstraße/ Via Francigena* z Bautzen do Hof. Do 2013 r. planowane jest zakończenie znakowania i przygotowania bazy noclegowej dla pielgrzymów. W Zwickau *Via Francigena* łączyła się z *Via Imperia* która w średniowieczu wiodła z Wenecji, aż po Morze Bałtyckie. Łącznie *Saksońskie Drogi* liczą ok 445 km długości⁴⁵. *Saksońskie Drogi św. Jakuba* kończą się w Hof, gdzie dalej można pielgrzymować *Drogą św. Jakuba w Górnej Frankonii (Jakobsweg Oberfranken)*.

Droga św. Jakuba w Górnej Frankonii wiedzie historycznymi trasami do Norymbergi. Pierwszy wariant prowadzi z Coburga (ok. 130 km), drugi z Hof (ok. 160 km) i oba łączą się w Kalchreuth skąd wspólnie 20 km odcinkiem wiodą do Norymbergi. Odcinek z Hof do Norymbergi został otwarty 25 lipca 2009 r. Hof w średniowieczu stanowiło ważne miejsce na szlakach pielgrzymkowych – znajdował się tam szpital (hospicjum) pielgrzymi⁴⁶.

Z Erfurtu do Coburga doprowadza *Droga św. Jakuba w Turyngii – „Ścieżka silnych Kobiet” (Jakobsweg Erfurt – Coburg/Weg der starken Frauen)* – łącząc z tym samym *Drogą św. Jakuba w Górnej Frankonii z Via Regia*.

Droga Świętego Jakuba w Turyngii nie jest jeszcze w pełni oznakowana: z Erfurtu do Paulinzella oznaczony jest logiem muszli, natomiast do Coburgu jest w trakcie wytyczania. Szlak liczy ok. 130 km, z Erfurtu przez Arnstadt do Paulinzella jest około 54 km.

Odcinek pomiędzy Paulinzella a Erfurtem nazywany jest „*Ścieżką Silnych Kobiet*”. Jest to nawiązanie do trzech świętych kobiet, które odegrały ważną rolę w historii chrześcijaństwa Turyngii: św. Elżbiety (1207–1231) – patronki diecezji w Erfrucie; św. Walburgii (710–779) – patronki klasztoru Walpurgii w Arnstadt oraz bł. Pauliny (1067–1107) – założycielki klasztoru monastycznego w Paulinzella. W średniowieczu z Erfurtu do Coburga wiodł w szlak pielgrzymkowy do Santiago de Compostela. Dane historyczne potwierdzają iż Erfurt, Arnstadt i Paulinzella stanowiły miejsca gdzie znajdowały się schroniska i kościoły pielgrzymkowe. Według tradycji błogosławiona Paulina raz w życiu odbyła pielgrzymkę do Santiago de Compostela i trzy razy do Rzymu⁴⁷.

W 2003 r. otwarto *Ekumeniczny Szlak Pątniczny – Via Regia*. Jest to jedyna z Dróg w Niemczech, która oferuje pielgrzymom na całym swoim odcin-

⁴⁵ www.saechsischer-jakobsweg.de [pozyskano 10.07.2012 r.]

⁴⁶ www.jakobus-oberfranken.de [pozyskano 10.07.2012 r.]

⁴⁷ www.gemeinderottenbach.de/frontend/?func=view&t1=12&t2=42&t3=28&d=1 [pozyskano 15.07.2012 r.]

ku schroniska pielgrzymkowe organizowane przy parafiach, klasztorach, czy przy prywatnych domach jednorodzinnych. Szlak przebiega wzdłuż historycznego traktu handlowego, który w czasach średniowiecza prowadził z Kijowa, aż po Półwysep Iberyjski do Santiago de Compostela. Po raz pierwszy wspomniany był w 1252 r. pod nazwą „Strata Regia” – czyli Droga Królewska w dokumentach margrabiego Marchii Miśnieńskiej Henryka III.

Z źródeł historycznych wynika, iż jedna z odnóg *Via Regia* prowadziła do Paryża przez Frankfurt nad Menem, Moguncję, Trewir i Metz. Dziś jako *Droga św. Jakuba i przedłużenie Ekumenicznego Szlaku Pielgrzymkowego* oznakowana jest trasa z Vacha przez Fuldę do Frankfurtu oraz z Trewiru przez Luksemburg i Reims do Paryża.

Początek *Via Regi* w Niemczech jest przy granicy z Polską w Zgorzelcu/Görlitz i prowadzi przez Lipsk, Freyburg, Erfurt, Eisenach do Vacha. W 2010 r. otwarto odcinek z Moguncji do Trewiru – ta Droga również jest spotykana pod nazwą *Via Regia*. Szlak *Via Regia* oficjalnie liczy ok. 470 km i otwarty został w 2003 r. Droga jest odpowiednio przystosowana dla rowerzystów⁴⁸. Od Eisenach można kontynuować pielgrzymowanie przez Marburg do Kolonii lub liczącą 220 km *Drogą św. Jakuba z Vacha przez Fulda do Würzburga (Jakobsweg Vacha – Fulda – Würzburg)*. Odcinek tej Drogi pomiędzy Fulda i Schweinfurt nazywany jest *Rhönjakobsweg* i znaczony jest muszlą z niebieskim konturem⁴⁹. Z Fuldy odbiega kolejny odcinek Drogi św. Jakuba z Fuldy przez Moguncję, Frankfurt do Trewiru (*Jakobsweg Fulda–Mainz–Trier*). Liczy ok. 322 km długości. Droga powstała w oparciu o historyczną trasę, która wiodła z Lipska do Frankfurtu nad Menem. Droga z Fuldy do Frankfurtu jest zarazem odcinkiem historycznego traktu *Via Regia* i została otwarta 8 maja 2010 r.⁵⁰

Trewir jest miastem gdzie łączą się jeszcze dwa odcinki *Jakobsweg*: *Camino Lahn* i *Camino Mosel (Der Lahn und Mosel Camino)* oraz Droga św. Jakuba z Kolonii i Bonn do Trewiru (*Jakobsweg von Köln und Bonn über Trier nach Metz*).

Camino Lahn i *Camino Mosel* prowadzą pielgrzymów przybywających z Europy Środkowej i Wschodniej najkrótszą drogą przez Niemcy do Trewiru. *Lahn Camino* prowadzi z Wetzlar do Lahnstein nad Renem na odcinku ok. 140 km⁵¹. *Mosel Camino* to drugi odcinek Drogi św. Jakuba który prowadzi wzdłuż doliny rzeki Moselle, będącej największym niemieckim

⁴⁸ www.oekumenischer-pilgerweg.de [pozyskano 15.07.2012 r.].

⁴⁹ www.deutsche-jakobswege.de/vacha-fulda-wuerzburg.html [pozyskano 15.07.2012 r.].

⁵⁰ www.jakobusgesellschaft.eu/pilgern/wegbeschreibungen [pozyskano 15.07.2012 r.].

⁵¹ www.rhein-camino.de/html/lahn-camino.html [pozyskano 15.07.2012 r.].

dopływem Renu, biegnie z Koblencki/Andernach i również kończy się w Trewirze. *Mosel Camino* liczy 150 km długości⁵².

Ostatnimi prezentowanymi Drogami św. Jakuba w Republice Federalnej Niemiec są tzw. *Drogi pielgrzymów w Nadrenii (Die Wege der Jakobspilger im Rheinland)*. Odcinki na obszarze Nadrenii są opracowywane i wytyczone od 2000 r. przez Nadreńską Radę Regionalną wraz z Niemieckim Towarzystwem św. Jakuba. Należy do niej w sumie 9 tras składających się na 5 odcinków *Jakobsweg*: *Droga św. Jakuba z Kolonii i Bonn do Trewiru*, *Droga św. Jakuba w Nadrenii Północnej*, *Droga św. Jakuba w dolinie Renu*, *Droga św. Jakuba w dorzeczu Renu i Mozy* oraz *Droga św. Jakuba w Westfalii*.

Droga św. Jakuba z Kolonii i Bonn do Trewiru prowadzi w tzw. trójkącie granicznym Schengen: Niemiec, Luksemburga i Francji. Trasa z Kolonii do Trewiru ma około 240 km długości, dalej do granicy z Perl/Schengen to 50 km odcinek i do Metz we Francji około 60 km. Wariant szlaku z Bonn do Bad Münstereifel ma 39 km długości⁵³.

Droga św. Jakuba w Nadrenii Północnej (Jakobswege Nordrhein) biegnie z Wuppertal/ Beyenburg przez Kolonię do Akwizgranu i dalej do Liege w Belgii (ok. 150 km). Drugie rozgałęzienie tego odcinka rozpoczyna się w Dortmundzie i wiedzie przez Düsseldorf do Akwizgranu (ok. 185 km). W sumie jest to ok. 335 km szlaku⁵⁴.

Droga św. Jakuba w dolinie Renu (Jakobswege im Rheinland) prowadzi od holenderskiego miasta Nijmegen i następnie na terenie Niemiec przez Kleve, Xanten, Rheinberg, Krefeld i Neuss do Kolonii i dalej do Bonn (ok. 190 km). Historycznie była to tzw. droga rzymska która w średniowieczu służyła pielgrzymom wędrującym do Rzymu i Santiago de Compostela⁵⁵.

Droga św. Jakuba w dorzeczu Renu i Mozy (Jakobsweg Rhein – Maas: Millingen – Lüttich) jest szlakiem przebiegającym przez teren trzech państw: Holandii, Niemiec i Belgii. Rozpoczyna się w holenderskim Millingen nad Renem i prowadzi przez niemieckie miasta: Kranenburg, Goch, Kvelaer i Straelen, następnie biegnie przez holenderską prowincję Limburg do belgijskiej Flandrii, dalej przez holenderski Susteren i niemiecki obszar gminy Millen i znowu na holenderskim obszarze Sittard, Meerssen i ostatecznie do Maastricht. Ostatni etap prowadzi przez Eijsden do belgijskiego Lüttich. Droga z Millingen do Maastricht to ok. 220 km, do Lüt-

⁵² www.mosel-camino.de [pozyskano 15.07.2012 r.].

⁵³ www.jakobspilger.lvr.de/Jakobswege/weg+2.htm [pozyskano 15.07.2012 r.].

⁵⁴ www.jakobspilger.lvr.de/Jakobswege/weg+1.htm [pozyskano 15.07.2012 r.].

⁵⁵ www.jakobus-info.de/jakobuspilger/bilder2.htm, www.jakobspilger.lvr.de/Jakobswege/weg+4.htm [pozyskano 15.07.2012 r.].

tich dodatkowo jeszcze 35 km. Droga oznakowana jest symbolem muszli; w Holandii dodatkowo spotykane jest znakowanie w postaci logo z sylwetką pielgrzyma o żółtym kolorze⁵⁶.

Ostatnia z głównych tras *Camino de Santiago* na terenie Niemiec jest będąca przedłużeniem *Via Baltica – Droga św. Jakuba w Westfalii* (*Wege der Jakobspilger in Westfalen*). Liczy ok. 740 km: Osnabrück – Beyenburg (ok. 220 km), Höxter – Paderborn (ok. 65 km), Paderborn – Dortmund (ok. 115 km), Minden – Soest (ok. 130 km), Paderborn – Untereschbach ok. (190 km) i dalej do Kolonii dodatkowo 20 km. W Beyenburgu i Dortmundzie szlak przechodzi w nadreński *Jakobswege Nordrhein*. Drugi wariant szlaku prowadzi wzdłuż historycznego traktu handlowego i pielgrzymkowego z Höxter przez Paderborn do Dortmundu. Dłuższy wariant prowadzi od Paderbornu poprzez region Sauerland i kończy się i w Untereschbach gdzie łączy się z *Elisabethpfad* – Droga św. Jakuba prowadzącą z Marburga do Kolonii. Droga nie jest dotychczas oznakowana symbolem muszli w regionie Sauerland, lecz przebiega wzdłuż oznakowanych szlaków turystycznych. Dla pielgrzymów przygotowane są jednak przewodniki oraz ślady GPS – za pomocą których bez problemu mogą pielgrzymować po szlaku⁵⁷.

4. Droga św. Jakuba we Włoszech

Drogi św. Jakuba na terenie Włoch mają swoją specyfikę, związaną przede wszystkim z ważnymi ośrodkami pielgrzymkowymi, jakimi były od starożytności Rzym i sanktuarium św. Michała Archanioła w Monte Sant'Angelo, a od późnego średniowiecza również Asyż i Padwa. Niewątpliwie najważniejszą i najdłuższą drogą, którą pielgrzymowano zarówno dawniej jak i dziś do grobów św. Apostołów Piotra i Pawła oraz do grobu św. Jakuba w Santiago de Compostela jest *Via Francigena* – historyczny, transalpejski szlak komunikacyjny, prowadzący z Canterbury w Anglii, przez Dover (brytyjski port nad Kanałem La Manche), francuski port w Calais i francuskie miejscowości Arras, Reims, Lozannę, Pontarlier, a następnie przez Wielką Przełęcz św. Bernarda, Pawię, Sienę do Rzymu.

Via Francigena stanowiła grupę dróg, którą z terenów północno-zachodniej Europy pielgrzymowali pątnicy do Rzymu – były to jedne z najdłuższych szlaków pielgrzymkowych prowadzących do groby św.

⁵⁶ www.jakobspilger.lvr.de/Jakobswege/weg+3.htm, www.fernwege.de/jakobsweg/rhein-maas [pozyskano 15.07.2012 r.].

⁵⁷ www.jakobuswege-sauerland.de [pozyskano 20.07.2012 r.].

Apostołów Piotra i Pawła (długość szlaku z Canterbury do Rzymu z wykorzystaniem dzisiejszej sieci drogowej wynosi 1610 km). Pielgrzymi, którzy udawali się natomiast do Santiago de Compostela z terenów Italii przemierzali *Via Francigena* w kierunku przeciwnym.

Nazwa *Francigena* odnosiła się do obszarów będących pod panowaniem Franków, a więc Europy środkowo-północnej. Trakt ten miał bardzo ważne znaczenie historyczne, gospodarcze i kulturalne. Po raz pierwszy *Iter Francorum* (czyli *Droga Frankijska*, *Droga Franków*) została wspomniana w *Itinerarium* św. Wilibalda z 725 r. Nazwa „*Via Francigena*” została nadana przez Włochów w VIII w. i występuje po raz pierwszy w *Actum Clusio*, pergaminie z opactwa San Salvatore na Monte Amiata w Toskanii z 876 r. W różnych okresach czasu droga ta była nazywana również *Via Romea* dla podkreślenia tego, że prowadziła do Rzymu będącego centrum chrześcijaństwa⁵⁸.

Dokładne odtworzenie całości trasy, która zasadniczo stanowi klasyczny szlak *Via Francigena* jest możliwe dzięki relacji z podróży Sigerica, arcybiskupa Canterbury. Rękopis Sigerica został odnaleziony w 1985 r. i znajduje się w manuskrypcie przechowywanym obecnie w Bibliotece Brytyjskiej. W roku 994 Sigerico, nominowany niewiele wcześniej na arcybiskupa Canterbury, wyruszył do Rzymu, aby otrzymać od papieża Jana XV inwestyturę tego urzędu. W Rzymie zatrzymał się tylko dwa dni i od razu udał się w drogę powrotną, w czasie której dokładnie odnotował wszystkie etapy wędrówki i miejsca postojów – w sumie 79 punktów etapowych.

Początki *Via Francigena* sięgają wieków VII i VIII, kiedy to Longobardzi stworzyli dla swoich potrzeb drogę, która łączyła Królestwo Pawii z obszarami środkowej i południowej Italii. Na szlaku znajdowała się sieć fortyfikacji, w skład której wchodziły *opactwa królewskie*, czyli ufortyfikowane klasztory podlegające bezpośrednio królom longobardzkim. Opactwa te pełniły również funkcję schronisk dla podróżujących. Znaczenie traktu wzrosło wraz z jego przejściem spod panowania Longobardów pod panowanie Franków. Poprzez nowe połączenia z terenem Francji wzrósł wówczas zakres komunikacji tego szlaku.

Od Roku Jubileuszowego 2000 wielu pielgrzymów rozpoczęło przejście *Via Francigena* – dając tym samym impuls do większego odkrycia tej historycznej trasy. W dniu 9 grudnia 2004 r. trasa *Via Francigena* została oficjalnie zarejestrowana w Europejskim Instytucie Szlaków Kultury (Institut Européen des Itinéraires Culturels).

⁵⁸ www.compostela.pellegrinando.it/sezioni.php?seid=1920 [pozyskano 15.07.2012 r.].

Via Francigena wychodząc z Rzymu prowadziła starożytną drogą *Cassia* do Bolseny i Acquapendente, po czym przechodziła przez Val d’Orcia do Sieny, następnie zaś przez Val d’Elsa do San Gimignano. Stąd szła wzgórzami środkowej Toskanii do Lucca i Camaiore a następnie nadmorską krainą Versilia do Luni – Serzana. Stąd pielgrzymi kierujący się do Santiago de Compostela mogli wsiąść na statek i dopłynąć do delty Rodanu, a następnie od Montpellier podążać dalej przez *Via Tolosana*. Droga lądowa przechodziła natomiast od Luni przez region Lunigiana i Apeniny Liguryjskie, które pokonywało się poprzez Przełęcz Monte Bardone (zwaną dzisiaj Przełęczą Cisa). Mijając miejscowość Berceto szlak schodził zboczem gór do Fornovo na Nizinie Padańskiej; stąd skręcała w kierunku północno-zachodnim i przechodząc przez Fidenzę i Piacenzę dochodziła do rzeki Pad. Następnie mijając miasta Pawia, Vercelli i Ivrea można było kontynuować wędrówkę przez Dolinę Aosty i przechodząc Wielką Przełęczą św. Bernarda pokonać Alpy. Alternatywna droga przez Alpy prowadziła w kierunku zachodnim poprzez Val di Susa oraz Przełęcz Monginevro i wiodła dalej w kierunku miasta Arles. Pokonać Alpy można było jeszcze innym szlakiem: wychodząc z miejscowości Susa i przechodząc Przełęcz Mont-Cenis. Droga ta następnie wiodła w kierunku Lyonu.

Nie istnieje jednolita typologia oznakowania *Via Francigena*: między różnymi oznakowanymi odcinkami nie ma ciągłości, a niektóre z nich są całkowicie pozbawione oznakowania.

Pierwsze inicjatywy wyznaczenia szlaku i jego oznakowania zostały podjęte z okazji Roku Jubileuszowego 2000 przez *Confraternità di San Jacopo di Perugia* (Bractwo św. Jakuba z Perugii). Owocem wykonanych prac było wydanie przez wydawnictwo *Terre di Mezzo* przewodników „*Guida alla via Francigena. 900 chilometri a piedi sulle strade del pellegrinaggio verso Roma*” (pierwsze wydanie w 2003 r.; czwarte w 2011 r.)⁵⁹. W 2007 r. została opublikowana szczegółowa mapa kartograficzna w skali 1:30 000. W tym czasie Bractwo oznaczyło odcinki traktu logiem przedstawiającym postać pielgrzyma na żółtym tle. Założona została również strona internetowa na której umieszczane są aktualności dotyczące przebiegu szlaku oraz praktyczne informacje dla pielgrzymów⁶⁰.

Wyznaczenie traktu drogi i oznaczenie szlaku w regionie Lunigiana dokonały oddziały Włoskiego Klubu Alpejskiego (*Club Alpino Italiano*). Prace nad wytyczeniem szlaków i ich oznakowaniem podjęły również

⁵⁹ M. D’Atti, F. Cinti, *Guida alla via Francigena. 900 chilometri a piedi sulle strade del pellegrinaggio verso Roma*, Terre di Mezzo, Milano 2011.

⁶⁰ Patrz: www.confraternitadisanjacopo.it/Francigena/viafrancigena/situazione.htm [pozyskano 18.07.2012 r.].

samodzielnie lub we współpracy z Bractwem św. Jakuba w Perugii lokalne stowarzyszenia. Tego typu prace w Toskanii zostały dokonane przez powstałe w 2007 r. Stowarzyszenie Francigena w Toskanii (*Associazione Francigena in Toscana*).

W 2001 r. powstało Stowarzyszenie Gmin Via Francigena (*Associazione dei Comuni della Via Francigena*, nazwa zamieniona później na *Associazione Europea dei Comuni sulla Via Francigena*). Jednym z głównych zadań tej organizacji miała być koordynacja działań na *Via Francigena* oraz wsparcie inicjatyw i stowarzyszeń wolontariuszy, które pomagają w wędrówce i zakwaterowaniu pielgrzymów.

W 2008 r. przez Ministerstwo Kultury (*Ministero della Cultura*), a następnie Ministerstwo Rolnictwa (*Ministero delle Politiche Agricole*) i Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego (*Ministero per i Beni e le Attività Culturali*) podjęta została inicjatywa zaprojektowania i powierzenia zadania wyznaczenia drogi prywatnej spółce w porozumieniu z jednostkami terytorialnymi. Propozycja ta została zrealizowana i trasa szlaku jest dostępna na stronie internetowej Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego⁶¹. Ponadto na wniosek tego Ministerstwa na drodze zostały rozmieszczone metalowe i drewniane tabliczki. Nie dokonano jednak tego w jednolity sposób, tak więc niektóre odcinki są ich całkowicie pozbawione.

W rezultacie na *Via Francigena* istnieje różnego rodzaju oznakowanie. W dodatku dwa główne typy oznaczeń (Bractwa z Perugii i Ministerstwa) na niektórych odcinkach pokrywają się, a na innych są one rozbieżne. Ta paradoksalna sytuacja jest kłopotliwa dla pielgrzymów. Zdarza się często, że wędrujący z przewodnikiem Bractwa z Perugii znajdzie w nim wskazówki, które nie zgadzają się z oznakowaniem szlaku. Jednym z takich uderzających przykładów jest wejście na drogę Lunigiana z Przełęczy Cisa.

Alternatywnym odcinkiem na trasie *Via Francigena* była tzw. *Via degli Abati – Via Romea di Bobbio*. *Via degli Abati* czyli *Droga Opatów* łączy Bobbio (w prowincji Piacenza) z Pontremoli (w prowincji Massa-Carrara)⁶². Wspomniany już wcześniej arcybiskup Sigerico wracając z Rzymu do Canterbury, dotarł do Pontremoli i mając w perspektywie dalszej wędrówki przejście przez Apeniny, wybrał drogę przez Przełęcz Cisa (Monte Bardone). Droga ta pozwalała – wyznaczając szeroki łuk – dotarcie do miast Niziny Padańskiej: Fidenzy, Piacenzy i Pawii. Istniał jednak wówczas inny szlak, który przechodził przez góry i używany był już od

⁶¹ Patrz: www.librari.beniculturali.it/generaNews.jsp?id=98 [pозyskano 15.07.2012 r.].

⁶² www.compostela.pellegrinando.it/sezioni.php?seid=4491 [pозyskano 17.07.2012 r.].

VII wieku zwłaszcza przez tych którzy pielgrzymowali pieszo. Był to krótszy szlak od Pawii do Lucca i dalej w kierunku Rzymu, przechodzący przez Bobbio, Bardi, Borgo, Borgovalditaro i Pontremoli.

Trakt ten używany był przez władców longobardzkich jeszcze przed zdobyciem Cisa będącej jeszcze wtedy pod panowaniem Bizancjum. Przechodził on przez Bobbio, gdzie pielgrzymi wędrujący z obszaru dzisiejszej Francji i Wysp Brytyjskich do Rzymu zatrzymywali się aby uczcić relikwie wielkiego opata irlandzkiego, św. Kolumbana (+615). Trakt ten służył również opatom z Bobbio w drodze do Rzymu do papieży, którym opactwo bezpośrednio podlegało, stąd też inna jego nazwa *Via Romea di Bobbio*.

Dzisiaj ta historyczna trasa, nazwana także „Francigena di montagna” (*Francigena górską*), przebiegająca przez wzniesienia i doliny w Apeninach oraz średniowieczne ośrodki w Bobbio, Bardi, Borgovalditaro i Pontremoli, daleko od ruchu ulicznego i nizinnej duchoty, stanowi sugestywny wariant dla wędrujących *Francigeną*, zwłaszcza w okresie letnim.

Droga z Pontremoli do Bobbio liczy w sumie 126,5 km. Podział na cztery odcinki ze względu na miejsca noclegowe przedstawia się w następujący sposób: Pontremoli – Borgotaro (31 km), Borgotaro – Bardi (35 km), Bardi – Farini d’Olmo (30,5 km), Farini d’Olmo – Bobbio (30 km)⁶³.

Innym bardzo ważnym szlakiem na terenie Półwyspu Apenińskiego jest *Via Micealica* zwana też *Via dell’Angelo* (*Droga Anioła*) prowadząca do sanktuarium św. Michała Archanioła na Półwyspie Gargano⁶⁴. Droga ta używana była przez pielgrzymów wędrujących z południa Italii i z niektórych krajów Basenu Morza Śródziemnego do Rzymu oraz w pielgrzymkach do Jerozolimy. *Via Micealica* w połączeniu z *Via Francigena* to trasa, którą można przebyć, przemierzając Europę od sanktuarium na Gargano do sanktuarium Mont San Michel w Normandii.

Innym szlakiem związanym z sanktuarium św. Michała Archanioła na Półwyspie Gargano jest *Cammino dell’Arcangelo*. Szlak ten biegnie starożytną *Via Appia Traiana* od Benewentu do miejscowości Troia, w prowincji Foggia, a następnie przez S. Severo, Stignano, S. Marco in Lamis, S. Giovanni Rotondo na Monte Sant’Angelo. *Via Appia Traiana* została wybudowana w latach 108-110 n.e. z inicjatywy cesarza Trajana przyspieszając w ten sposób pokonanie drogi pomiędzy Rzymem i portami w Apulii⁶⁵.

⁶³ Szczegółowy opis odcinków *Via degli Abati – Via Romea di Bobbio* został opracowany przez Stowarzyszenie „Francigena in Toscana”.

⁶⁴ Por. www.compostela.pellegrinando.it/sezioni.php?seid=1921 [pozyskano 18.07.2012 r.].

⁶⁵ www.retecamminifrancigeni.eu/index.php?pag=281 [pozyskano 21.07.2012 r.].

Na południe od Wiecznego Miasta można było również pielgrzymować siecią dróg, które dziś nazwane zostały umownie *Francigena del Sud*, prowadziły z Rzymu na południe do obszarów położonych nad Morzem Tyrreńskim i Adriatyckim wybrzeża, w przeciwnym zaś kierunku zbiegały się w Wiecznym Mieście. Nazwa „Francigena del Sud” (*Francigena Południowa*) wynika stąd, iż stanowiła ona idealne przedłużenie drogi która łączyła północ Europy z Rzymem. Należy tutaj zaznaczyć, że *Via Micaelica* oraz „Francigena Południowa” były drogami, które służyły w pielgrzymowaniu do trzeciego wielkiego celu pielgrzymek od starożytności jakim była Jerozolima. Pielgrzymi docierający do portów położonych w południowo-wschodniej części Półwyspu Apenińskiego kontynuowali następnie podróż do Ziemi Świętej przez morze.

Wśród tych starożytnych szlaków najważniejszym traktem była *Via Appia, Regina viarum*. Zbudowana w IV w. p.n.e. dla połączenia Rzymu z Benewentem, została następnie przedłużona przez Venosę i Tarent do portu w Brindisi. *Via Appia* była używana aż do upadku Cesarstwa Rzymskiego, a po wiekach opuszczenia, została na nowo używana w XVII w. z woli papieża Piusa VI. Na odcinku do Kapui (prowincja Caserta) nosi znaczne ślady swej świetnej przeszłości⁶⁶.

Innymi ważnymi szlakami w tej sieci dróg były *Via Francigena Appia Pedemontana* i *Via Traiana*. Trakt *Via Francigena Appia Pedemontana* był w średniowieczu jedną z dróg, które łączyły Rzym z południem Italii. Liczy on 180 km do pokonania pieszo w 10 odcinkach: Formia–Fondi–Terracina–Abbazia di Fossanova–Sezze–Bassiano–Sermoneta–Cori–Velletri–Castel Gandolfo–Rzym (ostatni odcinek prowadzi przez Parco dell’Appia Antica). Szlak biegnie przez następujące pasma gór: Aurunci, Ausoni, Lepini i Góry Albańskie (*Colli Albani*). Jest to obszar o niezbyt dużym ruchu turystycznym, ale bogaty w walory przyrodnicze, kulturalne i historyczne⁶⁷.

Na terenie północnych Włoch istnieje kilka odcinków Drogi św. Jakuba. Są to: *Via della Costa* ze Sarzany do Ponte San Ludovico (w regionie Liguria), włoski odcinek drogi *Iter Aquileiense – Cammino Celeste* z sanktuarium w Monte Lussari do Akwilei, *Via Grado – Aquileiese* z Triestu do Wenecji, szlak *Venice to Santiago* z Wenecji przez Piacenzę (połączenie z *Via Francigena*) do Monginevro i włoska część biegnącego przez Tyrol *Cammino di San Giacomo (Jakobsweg)*. Połączenie szlaków pielgrzymkowych z Wenecji do *Via Francigena* w regionie Toskanii są natomiast dwa trakty: *Via Romea Leona* i *Via Romea Nonantolana*.

⁶⁶ www.retecamminifrancigeni.eu/index.php?pag=280 [pozyskano 18.07.2012 r.].

⁶⁷ Por. www.romaeFrancigena.eu/via_francigena_sud_appia_pedemontana.htm [pozyskano 20.07.2012 r.].

Szlak *Via della Costa* biegnie na terenie Ligurii od Sarzany (na granicy z Toskanią) do Ponte San Ludovico (na granicy z Francją), liczy 352 km i składa się z 12 etapów: I. Sarzana–Volastra (33 km), II. Volastra–Levanto (22 km), III. Levanto–Sestri Levante (28 km), IV. Sestri L.–Camogli (32 km), V. Camogli–Genua Commenda (28 km), VI. Genua C.–Varazze (37 km), VII. Varazze–Noli (29 km), VIII. Noli–Loano (28 km), IX. Loano–Andora (29 km), X. Andora–Torrazza (31 km), XI. Torrazza–San Remo (30 km) i XII. S. Remo–Ponte S. Ludovico (25 km)⁶⁸.

W prowincji Imperia oznaczenie z małą, zwróconą w obie strony żółtą strzałką znajduje się na wszystkich odcinkach szlaku. W prowincji Savona żółte strzałki można spotkać tylko na pewnej części drogi. Na terenach dwóch pozostałych prowincji liguryjskich: prowincji Genui i prowincji La Spezia, można skorzystać z map w skali 1:25 000 wydanych przez *Club Alpino Italiano* na których można znaleźć oznakowania szlaku lub pobrać na GPS przebieg drogi ze strony internetowej www.viadellacosta.it.

Szlak o nazwie *Iter Aquileiense – Cammino Celeste* został wytyczony przez organizację miasta Gorycja. Składa się on z trzech odcinków: włoskiego w regionie Friuli rozpoczynającego się w Akwilei, słoweńskiego z początkiem w Brezje i austriackiego biegnącego od miasteczka Maria Saal.

Włoski odcinek trasy, który przebiega starożytnymi drogami pielgrzymkowymi, bierze początek w Akwilei, antycznej siedzibie patriarchatu i biegnie od Zatoki Weneckiej w Alpy Julijskie, wzdłuż linii Północ-Południe przez terytorium Friuli. Pierwsza część szlaku to teren nizinny, następnie – przechodząc przez wzgórza Collio – wchodzi się kolejno w Prealpy i Alpy Julijskie. Włoski odcinek liczy ok. 200 km i składa się z 10 odcinków: I. Akwileja–Aiello del Friuli (16 km), II. Aiello del Friuli–Cormons (17 km), III. Cormons–Castelmonte (26 km), IV. Castelmonte–Masarolis (26 km), V. Masarolis–Montemaggiore (24 km), VI. Montemaggiore–Schronisko *Associazione Nazionale Alpini*, 1468 m n.p.m. (18,7 km), VII. Schronisko A.N.A.–Prato di Resia (21 km), VIII. Prato di Resia–Dogna (ponad 13 km), IX. Dogna–Valbruna (18 km), X. Valbruna–Monte Lussari (20 km)⁶⁹.

Sanktuarium na Monte Lussari jest miejscem jednoczącym słowiańskie, germańskie i włoskie szczepy etniczne. Już w XVI wieku Monte Lussari stało się celem pielgrzymek trzech narodów i dziś, będąc znakiem wymiany, spotkania i współistnienia różnych kultur, może być nazwane sanktuarium europejskim.

⁶⁸ Na podstawie: www.viadellacosta.it/ [pozyskano 20.07.2012 r.].

⁶⁹ www.camminoaquileiese.it/ita/camita/dettaglieIta/premessaIta.htm [pozyskano 20.07.2012 r.].

Symbolem szlaku jest ryba z mozaiki podłogowej w Bazylice pw. Wniebowzięcia NMP w Akwilei. Nazwa *Cammino Celeste* (*Droga Niebiańska*) wiąże się z tym, że szlak łączy miejsca pobożności maryjnej sięgających czasów starożytnych.

Via Grado – Aquileiese to trakt pielgrzymkowy łączący Triest z Wenecją. Liczy 215 km do pokonania w 9 odcinkach: Triest–Triest Miramare–Monfalcone–Grado–Akwileja–Precenicco–Concordia Sagittaria–San Giorgio di Livenza–Jesolo–Wenecja⁷⁰.

Pielgrzymi szlak *Venice to Santiago* został wytyczony przez Stowarzyszenie *Amici del Cammino di Santiago da Venezia*. Prowadzi on z Wenecji w kierunku zachodnim, dociera do rzeki Adyga w miejscowości Spinimbecco (w prowincji Weronia), następnie biegnie do rzeki Po i w górę jej biegu do Piacenzy, gdzie łączy się z *Via Francigena*. Całość traktu do granicy z Francją w Monginevro liczy 27 etapów i 621,4 km. Część drogi *Venice to Santiago* do Montale di Piacenza ma natomiast 299,4 km do pokonania w 14 odcinkach: Wenecja–Chioggia–Cavarzere–Boara Polesine–Badia Polesine–Spinimbecco–Toretta di Legnago–Ostiglia–San Benedetto Po–Suzzara–Lentigione–Parma–Fidenza–Fiorenzuola D’Arda–Montale di Piacenza (oddalone od Piacenzy ok. 6 km)⁷¹.

Via Romea Leona to trakt prowadzący od Wenecji do miejscowości Altopascio (prowincja Lukka), gdzie łączy się z *Via Francigena*. Wyjaśnienie nazwy tej drogi jest następujące: *Romea* – ponieważ prowadzi w kierunku Rzymu, *Leona* – dlatego, że wychodzi z Wenecji, której symbolem jest lew. Szlak liczy 300 km i 14 etapów: Wenecja–Padwa–Monselice–Carceri d’Este–Badia Polesine–Sermide (Moglia)–San Felice sul Panaro–Nonantola–Vignola–Santuario di Verrucchia (Zocca)–Pietracolora–Ponte dela Venturina–Sammome’–Pistoia–Altopascio⁷².

Via Romea Nonantolana biegnie od Nonantola, w prowincji Modena do przełęczy Passo della Calanca, położonej na granicy z prowincją Pistoia i regionem Toskanii. Rozciąga się na długości 115 km i podzielona jest na 8 etapów: Nonantola–Castelfranco Emilia–S. Cesario–Vignola–Coscogno–Gaiato–Fanano–Ospitale–Passo della Calanca⁷³.

Szlakami związanymi z Drogami św. Jakuba są również drogi pielgrzymkowe powstałe na trasach biegnących śladami życia św. Franciszka z Asyżu i św. Antoniego Padewskiego. Do tej grupy należą tzw. *Sentieri Francescani* („Drogi Franciszkańskie”), biorąca początek w Asyżu *Via*

⁷⁰ www.amicidisantiago.it/aquileiese/aquileiese.htm [pозyskano 20.07.2012 r.].

⁷¹ www.venicetosantiago.com/ [pозyskano 22.07.2012 r.].

⁷² www.amicidisantiago.it/romea/leona.htm [pозyskano 22.07.2012 r.].

⁷³ www.amicidisantiago.it/romea/leona.htm [pозyskano 23.07.2012 r.].

Francigena di San Francesco – Cammino di Francesco i przebiegające przez Padwę *Cammino di Sant'Antonio*.

Sentieri Francescani to pielgrzymkowe szlaki w środkowych Włoszech, na terenie regionów Regio-Emilia, Umbria, Toskania i Lacjum, związane z życiem św. Franciszka z Asyżu. Należą do nich:

- *Via Francigena di San Francesco – Cammino di Francesco* prowadząca z Asyżu, przez Rieti i Dolinę Reatyńską do Rzymu. Zostanie ona bardziej szczegółowo omówiona poniżej.
- *Sentiero Francescano della Pace* z Asyżu przez Valfabbrica do Gubbio, położony jest w całości na terenie prowincji Perugia. Droga ta biegnie szlakiem przebytym w zimie 1206-1207 przez św. Franciszka⁷⁴.
- *Sentiero Francescano Assisi – Nocera Umbra* to szlak wiodący śladami ostatniej podróży św. Franciszka. Liczy 20 km na trasie Asyż – Costa di Trex – Rocca di Postignano – Nocera Scalo⁷⁵.
- *Sentiero degli Ulivi* (dosł. Szlak Drzewek Oliwnych) – prowadzi ze Spoleto przez Poreta, Trevi, opactwo w Sassovivo, Spello do Asyżu.
- *Cammino di Francesco* jest to pielgrzymkowa droga, która prowadzi z miasta Gubbio na górę La Verna, gdzie św. Franciszek otrzymał stygmaty. Składa się ona z trzech części: głównej, podrzędnej oraz wariantu, który stanowi połączenie pomiędzy dwoma pierwszymi⁷⁶.
- *Cammino d'Assisi* – nie jest jak mogłoby się wydawać zaprojektowanym szlakiem pielgrzymkowym, lecz stanowi połączenie kilku krótszych szlaków pielgrzymkowych o zasięgu lokalnym. Trasa prowadzi od Montepaolo – Dovadola przez Rocca San Casciano, Portico, Premilcuore, Corniolo, Camaldoli, Badia Prataglia, La Verna, Caprese Michelangelo, Pieve Santo Stefano, Sansepolcro, Città di Castello, Pietralunga, Gubbio, Valfabbrica do Asyżu.
- *Cammino dei Protomartiri Francescani* (Droga Pierwszych Męczenników Franciszkańskich) jest szlakiem wyznaczonym w 2011 r. który

⁷⁴ Zob. więcej na stronie: www.sentierofrancescano.provincia.perugia.it/it/pages/index.html [pозyskano 23.07.2012 r.].

⁷⁵ Zob. więcej na stronie: www.assisionline.it/sentiero51.html [pозyskano 23.07.2012 r.].

⁷⁶ Trasa drogi głównej: La Verna–Passo Pratelle–Pieve Santo Stefano–Cerbaiolo–Montecasale–Sansepolcro–Mancino–Città di Castello (dł. 55,8 km). Trasa drogi *podrzędnej* bierze początek na górze La Verna i prowadząc przez miejsca Convento di Montauto, Maestà di Francesco, Pieve di Sovara i Anghiari, dociera do Reglia w pobliżu miejscowości Mancino (dł. 43 km). Trzecia część drogi została wyznaczona w celu umożliwienia pielgrzymom przejścia do Caprese Michelangelo i połączenia dwóch głównych odcinków. Zob. więcej na stronie: www.valtiberina.toscana.it/divulgativo/cap_15.html [pозyskano 23.07.2012 r.].

biegnie przez miejscowości Terni, Narni, San Gemini, Umbria i Calvi dell'Umbria⁷⁷.

Droga *Cammino di Francesco* otwarta w 2003 r. była pierwotnie zlokalizowana tylko na terenie *Valle Santa Reatina* (Świętej Doliny Reatyńskiej) i miała długość 80 km. Dziś pielgrzymi szlak został rozszerzony o inne odcinki przebiegające przez miejsca, które odegrały ważną rolę w życiu św. Franciszka z Asyżu: od rodzinnego miasteczka Świętego, Asyżu wędruje się do Rzymu przechodząc przez Rieti i Dolinę Reatyńską⁷⁸.

Św. Franciszek urodził się w Asyżu w 1181/1182 r. Dziś jego obecność odczuwa się w uroczych miejscach miasteczka i w okolicznych ustronnych miejscach gdzie często spędzał czas na modlitwie. Rieti i Dolina Reatyńska stanowi serce tego *cammino*. Na terenie *Valle Santa Reatina* Biedaczyna z Asyżu spędził ważne chwile w czasie swojego krótkiego życia. Wiemy z pewnością, że przybył do Rieti w 1223 r., ale nie możemy wykluczyć także poprzednich pobytów. Opuścił Dolinę Reatyńską wiosną 1226 r., zaledwie miesiąc przed jego śmiercią. Ta część *Cammino di Francesco* biegnie od Rieti poprzez Dolinę Reatyńską odwiedzając cztery sanktuaria franciszkańskie: La Foresta, Poggio Bustone, Greccio i Fontecolombo. Do tych etapów wędrowki można dodać kolejne: wędrowkę do Faggio di San Francesco (dosł. *Buk św. Franciszka*) w Rivodutri, wejście na górę Terminillo, gdzie przechowywana jest relikwia ciała Świętego i przejścia do franciszkańskiego klasztoru w Posta.

Do Rzymu św. Franciszek przybył co najmniej cztery razy. W miejscu w którym wówczas się zatrzymywał istnieje dziś kościół, który nosi jego imię: *San Francesco a Ripa*.

Cammino degli Angeli jest powstałą w 2006 r. religijną trasą od długości 200 km, która prowadzi z Rzymu do Asyżu, przechodząc przez wiele z najważniejszych miejsc chrześcijaństwa związanych przede wszystkim z monastycyzmem syryjskim, benedyktyńskim, ruchem franciszkańskim, by wymienić tylko te najbardziej znane: Castel Sant'Elia, Santissimima Trinità di Orte, Pian d'Arca, Monastero di Sant'Eutizio, Cascia, Valle Santa Reatina⁷⁹.

Potwierdzenie przebycia drogi zwane „Angelana” otrzymuje każdy kto pieszo przebył pielgrzymi szlak z Placu Świętego Piotra w Watykanie do Bazyliki Santa Maria degli Angeli w Asyżu⁸⁰.

⁷⁷ Zob. więcej na stronie: www.compagniadefromei.it/joomla/it/cammino-protomartiri [pozyskano 23.07.2012 r.].

⁷⁸ www.camminodifrancesco.it/il_cammino_di_francesco/le_tappe_del_cammino.php [pozyskano 25.07.2012 r.].

⁷⁹ www.compostela.pellegrinando.it/sezioni.php?seid=4763 [pozyskano 25.07.2012 r.].

⁸⁰ Zob. więcej na stronie: www.ilcamminodegliangeli.org/regolamento_pellegrinaggio.html [pozyskano 25.07.2012 r.].

Cammino di Sant'Antonio (Droga św. Antoniego) składa się z dwóch wariantów: *Ultimo cammino* („Ostatnia podróż”) i *Lungo cammino* („Długa trasa”). Droga ta, przechodząc przez miejsca związane z wędrówką św. Antoniego, ma na celu przebycie niektórych z najbardziej znaczących etapów jego życia⁸¹.

W dniu 13 czerwca 1231 r. św. Antoni, przebywając w pustelni Camposampiero i czując zbliżającą się śmierć, poprosił braci, aby przewieźli go do ukochanego przez siebie klasztoru poświęconego Matce Bożej w Padwie. Na obrzeżach tego miasta, w miejscu zwanym Arcella, dokonano się ostateczne przejście Antoniego z tego życia do nieba. Na pamiątkę tego wydarzenia od wieków pielgrzymi i czciciele Świętego przechodzą trasą jego *ostatniej podróży* (stąd nazwa tej części drogi). Po otrzymaniu błogosławieństwa i potwierdzeń przez braci franciszkanów z Camposampiero, pielgrzymi wyruszają w drogę o długości 25 km, aby najpierw dotrzeć do Sanktuarium w Arcella, a następnie do Bazyliki w Padwie, w której przechowywane jest ciało św. Antoniego.

Droga nazwana *Lungo cammino* została wytyczona w 2010 r. Biegnie ona traktem, którym wędrował kiedyś Święty podczas swojej kaznodziejskiej działalności: z Wenecji przez Padwę do Montepaolo-Dovadola w prowincji Forlì-Cesena.

Warto na koniec wspomnieć jeszcze o Drodze św. Augustyna (*Cammino di Sant'Agostino*) – szlaku pielgrzymkowym dla pieszych i rowerzystów, który łączy dwadzieścia pięć sanktuariów maryjnych na terenie geograficznego rejonu Lombardii zwanego Brianza. Droga została pomysłana i wytyczona na wzór *Cammino di Santiago de Compostela*, ale posiada ona własną charakterystykę z wieloma elementami oryginalności. Przypomina w kształcie różę, stąd inna jej nazwa to *Cammino della Rosa*. Pierwsza strzałka na Drodze św. Augustyna została wykonana 4 czerwca 2011 w Casatenovo, w prowincji Lecco.

Główny odcinek o wyglądzie kwiatu róży (*Fiore della Rosa*) ma długość 353 km do pokonania w ciągu 15 dni; wychodzi z Monzy i kończy się w tym samym miejscu. „Łodyga mediolańska” (*Gambo milanese*) prowadzi z Monzy do stolicy regionu Lombardii, Mediolanu, a następnie do grobu św. Augustyna w Pawii. Ta druga część Drogi św. Augustyna liczy 62 km i składa się z trzech odcinków.

Trzecia część Drogi, „Łodyga genueńska” (*Gambo genovese*), pozwala pielgrzymom liguryjskim dotrzeć do Pawii z Genui przez starożytną *Via del Sale* (Szlak Solny). Trasa ta liczy 148 km, do pokonania w ciągu pięciu dni.

⁸¹ Na podstawie: www.camminoaquileiese.it/ita/camita/dettagliateIta/premessalta.htm [pozyskano 25.07.2012 r.].

Całkowita długość Drogi św. Augustyna wynosi 563 km, do przejścia w 23 odcinkach; 770 km w 30 dni, jeśli pielgrzym postanowi iść z powrotem do punktu początkowego⁸².

5. Zakończenie

Droga św. Jakuba – *Camino de Santiago* jest najdłuższym i najbardziej znanym szlakiem pielgrzymkowym i kulturowym w Europie. Istniejący nieprzerwanie od ponad 1000 lat szlak przeżywa w ostatnim dziesięcioleciu ogromny rozwój. W różnych częściach Europy pojawiają się kolejne inicjatywy, których celem jest rozwój kultu św. Jakuba, a także powstanie nowych odcinków *Camino de Santiago*. Warto podkreślić, że od początku lat 90. XX w. do lipca 2012 r. na terenie Czech, Polski, Niemiec i Włoch wytyczono i oznakowano w sumie ponad 20 tys. km odcinków Jakubowych szlaków. W najbliższym roku zaplanowane są otwarcia kolejnych odcinków Dróg św. Jakuba, którymi jak przed wiekami do grobu św. Jakuba Starszego Apostoła w Santiago de Compostela pielgrzymować będą osoby, aby odnowić i umocnić swą wiarę oraz w wyrazisty sposób świadcząc o duchowych korzeniach Starego Kontynentu⁸³.

o. Piotr Mróz OFM, mgr lic.
Papieski Uniwersytet Gregoriański
Rzym

Franciszek Mróz, dr
Instytut Geografii
Uniwersytet Pedagogiczny
Kraków
Podhalańska Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa
Nowy Targ
Bractwo św. Jakuba Starszego Apostoła
Więclawice Stare

Łukasz Mróz, mgr

82 Na podstawie: www.compostela.pellegrinando.it/sezioni.php?seid=4737

83 Por. *Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI z okazji inauguracji Roku Świętego w Santiago de Compostela*. Źródło: www.centrodeperegrinacion.wordpress.com [pozyskano 12.07.2012 r.].

*Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ
Kraków
Bractwo św. Jakuba Starszego Apostoła
Więclawice Stare*

